

УДК 376-056.264-053.4:159.93-044.247

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.23>

Лариса СТАХОВА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри логопедії, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, вул. Роменська 87, м. Суми, Україна, 40002

ORCID: 0000-0002-0540-0674

Людмила МОРОЗ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії, доцент, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, вул. Роменська 87, м. Суми, Україна, 40002

ORCID: 0000-0001-6087-1252

Бібліографічний опис статті: Стахова, Л., Мороз, Л. (2021). Застосування елементів сенсорної інтеграції в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 151–156, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.23>

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлюється проблема включення елементів сенсорної інтеграції в логопедичну роботу з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Зазначено, що сенсорний та мовленнєвий розвиток відбуваються в тісній взаємодії та до причин, які викликають порушення мовленнєвого розвитку дітей, належать порушення, що пов'язані з переробкою сенсорної інформації, тому одним із засобів корекції цих порушень може бути метод сенсорної інтеграції. Висвітлюються результати обстеження мовлення дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення за методикою обстеження мовлення дітей 4-7 років О. Зайцевої та В. Шептунової на констатувальному та контрольному етапах дослідження. Визначено принципи, на реалізації яких має базуватися включення елементів сенсорної інтеграції в систему логопедичної роботи: розвитку, індивідуального підходу, довіри та співробітництва, активності дитини, наочності, гуманізму і педагогічного оптимізму. Подано зразки використання обладнання Сенсорного центру (сенсорні доріжки, крупи, сухий басейн, пісок, балансир) на логопедичних заняттях із метою корекції порушень мовлення та його розвитку. Зазначено, що використання обладнання Сенсорного центру дає змогу дітям виконувати різноманітні предметно-практичні та ігрові дії, що сприяють розвитку дрібної моторики пальців рук, удосконаленню просодичних компонентів мовлення, розвитку слухового сприймання та фонематичних процесів, формуванню лексико-граматичних категорій, корекції порушень звуковимови, розвитку зв'язного мовлення, а також стимуляції сенсорних функцій, рухової активності, зняття м'язового та психоемоційного напруження, створення позитивного емоційного фону, активізації когнітивних процесів, підвищенню мотивації до спільної з дорослим та самостійної діяльності дошкільнят.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, діти дошкільного віку, елементи сенсорної інтеграції, корекційно-розвиткова робота, логопедичні заняття.

Larisa STAKHOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Logopedia, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Romenska str., 87, Sumy, Ukraine, 40002

ORCID: 0000-0002-0540-0674

Liudmyla MOROZ

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Logopedia, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Romenska str., 87, Sumy, Ukraine, 40002

ORCID: 0000-0001-6087-1252

To cite this article: Stakhova, L., Moroz, L. (2021). Zastosuvannia elementiv sensoinoi intehratsii u lohopedychnii roboti z ditmy doshkilnoho viku [Application of sensory integration elements in speech therapy work with preschool children]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 151–156, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.23>

APPLICATION OF SENSORY INTEGRATION ELEMENTS IN SPEECH THERAPY WORK WITH PRESCHOOL CHILDREN

The article highlights the problem of including sensory integration elements in speech therapy work with preschool children with general speech underdevelopment. It is noted that sensory and speech development are closely related, and that the speech disorders causes are disorders related to the sensory information processing, so one of these disorders correcting means may be sensory integration method. The speech examination results of preschool children with general speech underdevelopment according to the speech examination method of children aged 4-7 of O. Zaitseva and V. Sheptunova at the ascertaining and control study stages are highlighted. The implementation principles of which should be based on the inclusion of sensory integration elements in the speech therapy system: development, individual approach, trust and cooperation, child activity, clarity, humanism and pedagogical optimism. Examples of the equipment use of the Sensory Center (sensory paths, cereals, dry pool, sand, balancer) in speech therapy classes in order to correct speech disorders and its development are given. It is noted that the sensory equipment use allows children to perform a variety of subject-practical and playful activities that promote the development of fingers fine motor skills, improving prosodic speech components, auditory perception and phonemic processes development, lexical and grammatical categories formation, speech disorders correction, development coherent speech, as well as sensory functions stimulation, motor activity, removal of muscle and psycho-emotional tension, creating a positive emotional background, cognitive processes activation, increasing motivation for joint with adults and independent activities of preschoolers.

Key words: *general speech underdevelopment, preschool children, sensory integration elements, correctional and developmental work, speech therapy classes.*

Актуальність проблеми. Мовлення є найбільш ранньою функцією, яка бурхливо розвивається в перші роки життя дитини. І вона ж зазвичай виявляється і більш вразливою. Мовлення, що розвивається, спирається на основу сенсорних уявлень; органи чуття є знаряддям пізнання, що відіграє в розвитку мовлення дитини головну роль. Сенсорний та мовленнєвий розвиток відбуваються в тісній взаємодії. Успіх мовленнєвого розвитку залежить від того, наскільки дитина досконало чує, бачить, відчуває навколишнє. До причин, що викликають мовленнєві порушення, крім недосконалості умов виховання, сенсомоторної та неврологічної основи, можна виділити ще одну – порушення, пов'язані з переробкою сенсорної інформації. Тому одним із засобів корекції порушень мовленнєвого розвитку в дітей дошкільного віку може бути метод сенсорної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Т. Камінська визначає причини порушення функції сенсорної інтеграції, способи їх виявлення та шляхи подолання (Камінська, Закревська, 2017: 24–29). Т. Фаласеніді, М. Козак вивчали зарубіжний та український досвід в організації корекційних занять з урахуванням особливостей розвитку сенсорної системи в дітей з особливими потребами, а також розглядали питання впровадження поняття сенсорної інтеграції в наданні корекційних послуг дітям з особливими потребами та шляхи використання цього терміна в міжгалузевих дослідженнях,

впровадження його у психолого-педагогічну діяльність щодо порушення сенсорної інтеграції в дітей з особливими потребами (Фаласеніді, Козак, 2017: 102–105). Т. Скрипник досліджує сенсорну інтеграцію як одну з відомих практик роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, та розглядає питання доречності застосування цього методу для дітей з аутизмом (Скрипник, 2016: 24–31). Н. Литвин, О. Борецька, О. Сойко розглядають особливості проведення комплексної психолого-педагогічної реабілітації дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції та зазначають, що комплексне поєднання психолого-педагогічних та медичних заходів у створенні єдиного збагаченого педагогічного середовища має синергетичний ефект (Литвин, Борецька, Сойко, 2018: 94–100).

Мета дослідження – висвітлити проблему включення елементів сенсорної інтеграції в логопедичну роботу з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорію сенсорної інтеграції та основні принципи терапії, яка базується на сенсорній інтеграції, розробила американський психолог та ерготерапевт Джин Айрес (Jean Ayres) у 1950-х роках у Каліфорнії. За твердженням Дж. Айрес, «інтеграція – це вид організації будь-чого, інтегрувати – значить зібрати або організувати різні частини в ціле; сенсорна інтеграція являє собою впорядкування відчуттів, які потім будуть будь-яким чином використані»

(Айрес, 2017). Сенсорна інтеграція полягає в організації потоку стимулів від органів чуття для формування сенсорного досвіду та адаптивних реакцій на умови навколишнього середовища.

Як зазначає А. Мітрофанова, сенсорна інтеграція є інструментом, що подає необхідні знання, що створюються через відчуття, до мозку. Оцінювати будь-яку ситуацію неможливо адекватно без таких знань. За умови слабкої інтеграції мозок не отримує знання і не може дати адекватну відповідь, це може призвести до проблем із мовленням та загальним розвитком (Мітрофанова, 2012). За словами В. Спасібухової, сенсорна інтеграція лежить в основі будь-якої складної діяльності людини (Теорія сенсорної інтеграції Джин Айрес..., 2012). Оволодіння мовленням значною мірою залежить від рівня сенсорного розвитку дітей, а саме від того, наскільки якісно дитина оперує інформацією, яку вона отримує через зорові, слухові, тактильні, рухові, дотикові відчуття та відчуття нюху.

Сенсорна інтеграція тісно пов'язана з процесами сенсорного виховання (система впливу на дитину з метою формування способів чуттєвого пізнання) та сенсорного розвитку (формування уявлень про зовнішні властивості предметів) дитини (Заплатинська, 2012).

На констатувальному етапі дослідження було проведено обстеження мовлення дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) за Тестовою методикою обстеження мовлення дітей 4–7 років О. Зайцевої та В. Шептунової, що складається з двох блоків: I – обстеження імпресивного мовлення, II – обстеження експресивного мовлення (Зайцева, Шептунова, 2015). Участь у дослідженні взяли 20 дітей дошкільного віку із ЗНМ, як відвідують групу компенсуючого типу для дітей із порушеннями мовлення. Ми сформували дві групи дітей: основну групу (ОГ) та групу порівняння (ГП).

Після вивчення теоретичного матеріалу з проблеми сенсорної інтеграції та особливостей мовлення дітей дошкільного віку із ЗНМ, аналізу результатів обстеження мовлення дітей було розроблено систему корекції мовленнєвих порушень та розвитку мовлення із застосуванням елементів сенсорної інтеграції.

Включення елементів сенсорної інтеграції в систему логопедичної роботи має базуватися на реалізації наведених нижче принципів.

1. *Принцип розвитку* спрямований на врахування загальних та специфічних закономірностей розвитку дітей із порушеннями мовлення. Цей принцип також передбачає виділення в процесі логопедичної роботи тих задач, утруднень, етапів, що лежать у зоні найближчого розвитку дитини.

2. *Принцип індивідуального підходу* в контексті вікового розвитку дитини. Корекційна робота передбачає знання основних закономірностей психічного розвитку, розуміння значень послідовних вікових стадій для формування особистості дитини, характеру мовленнєвого порушення, враховування індивідуальних можливостей, улюблених занять дитини.

3. *Принцип довіри та співробітництва* передбачає створення атмосфери доброзичливості, прийняття дорослим ролі партнера в процесі сумісної діяльності.

4. *Принцип активності* дитини передбачає, що дитина є співучасником педагогічного процесу, який володіє своїми цілями і мотивами, особистою поведінкою, який може по-різному ставитися до педагогічної діяльності, тому що сприймає її через свій внутрішній світ.

5. Реалізація *принципу наочності* передбачає використання на заняттях різноманітного обладнання – сухий басейн, канати-балансири, гамак, м'ячі, труба, гудзики, крупа, пісок тощо.

6. *Принцип гуманізму і педагогічного оптимізму* ґрунтується на твердженні «не нашкочити», будь-яка корекційно-розвивальна робота має сприяти розвитку дитини, а не гальмувати цей розвиток.

Обладнання (засоби, що стимулюють сенсорний розвиток дітей), яке ми застосовуємо для реалізації елементів сенсорної інтеграції на логопедичних заняттях та під час режимних моментів, ми умовно назвали Сенсорним центром. Використання на логопедичних заняттях обладнання Сенсорного центру дає змогу дітям виконувати різноманітні предметно-практичні та ігрові дії, вправи, спрямовані на розвиток дрібної моторики пальців рук, удосконалення просодичних компонентів мовлення, розвиток слухового сприймання та фонематичних процесів, формування лексико-граматичних категорій, корекцію порушень звуковимови, розвиток зв'язного мовлення, а також сприяє стимуляції сенсорних функцій (зір, дотик, слух, нюх тощо), рухової активності, зняттю м'язового

та психоемоційного напруження, створенню позитивного емоційного фону, активізації когнітивних процесів, підвищенню мотивації до спільної з дорослим та самостійної діяльності дошкільнят.

Метод сенсорної інтеграції в роботі логопеда передбачає поетапне включення і подальшу синхронізацію сенсорних потоків через стимуляцію роботи всіх органів чуття; метод спрямований на активізацію пізнання, розвиток всіх сторін мовлення, корекцію мовленнєвих порушень.

Артикуляційна гімнастика є необхідним складником логопедичного впливу на дітей, що мають порушення мовленнєвого розвитку. Використання «гастрономічної» артикуляційної гімнастики сприяє вирішенню завдань накопичення сенсорних вражень, формування здатності розуміти словесні інструкції, формування мотивації дитини на подолання мовленнєвих труднощів. Під час «гастрономічної» артикуляційної гімнастики в дітей закріплюються відчуття запаху, смаку, кольору та форми (приємний, ароматний, солодкий, кислий, солоний, червоний, помаранчевий, круглий тощо). Таким чином відбувається збагачення та активізація словника дітей, удосконалюються граматичні категорії (узгодження прикметників з іменниками в числі та роді – зелений перець, зелена капуста, зелене яблуко, зелені огірки; утворення відносних прикметників – яблучний, банановий сік тощо) та діалогічна і монологічна форми зв'язного мовлення (відповіді на запитання, опис овочів та фруктів).

На етапі автоматизації поставлених звуків доречно використовувати сенсорні доріжки, на які прикріплені різні матеріали: дерев'яні дощечки, лінолеум, пінопласт, тканина тощо. Педагог пропонує дитині проходити по доріжках та промовляти рядки слів, чистомовки, скоромовки. Ця вправа також сприяє розвитку рецепторів стоп, тактильного сприймання, координації рухів.

Також можна пропонувати дітям промовляти чистомовки та вірші, стоячи на балансірі. Поступово завдання ускладнюється: дитина має стояти на балансірі та ловити м'яч, що йому кидає логопед, і повертати його, промовляючи при цьому слова з певним звуком, речення, чистомовки.

Ефективним та багатofункціональним засобом для використання в корекційно-розвитко-

вій роботі логопеда є сухі басейни, наповнювачами яких можуть бути різнокольорові м'ячі, кришки різного кольору та розміру від пластикових пляшок, камінці для акваріуму, яйця від кіндер-сюрпризів, різні пластмасові декоративні елементи. Занурюючись у сухий басейн, переміщаючись у ньому, діти приймають позу, яка відповідає стану їхнього м'язового тону. При цьому постійний контакт усієї поверхні тіла з кульками дозволяє краще відчувати його, створює м'який масажний ефект, забезпечуючи глибоку м'язову релаксацію.

Метою гри з м'ячами сухого басейну «Хто більше назве слів» є автоматизація заданого звуку, стимулювання зорових відчуттів і сприйняття кольору, зняття психоемоційного напруження. Педагог пропонує дітям називати слова із заданим звуком, за кожне правильно назване слово дитина вибирає собі м'ячик певного кольору; після закінчення гри діти підраховують кількість м'ячів. Ще одним варіантом використання сухого басейну є такий, коли дітям пропонують знаходити предмети (іграшки), заховані в басейні з кольоровими кульками. На занятті з формування фонетико-фонематичних процесів це можуть бути предмети, в назвах яких є певний звук, на занятті з формування лексико-граматичних категорій – такі, що відповідають лексичній темі заняття.

Учитель-логопед на своїх заняттях може використовувати ігри та вправи з піском. З метою розвитку фонематичних процесів педагог пропонує дітям набрати в кулачки пісок і висипати його, коли вони почують заданий звук серед звуків, що їх промовляє педагог. Цікавою для дітей є гра «Намалюємо доріжки»: педагог пропонує дітям розглянути фігурки (мінііграшки) тварин, потім діти мають намалювати доріжки від фігурки до фігурки таким чином, щоб на початку слова-назви наступної фігурки був звук, на який закінчується слово-назва попередньої (осел – лев – вовк – корова тощо).

Використання круп на логопедичних заняттях зацікавлює дітей та мотивує їх до навчально-ігрової діяльності. У кожній крупі (рис, гречка та горох) різна текстура, різний колір, різний запах. Діти дивляться, чіпають і відчувають запах круп; на смак кашу з тієї чи іншої крупі діти можуть спробувати вдома або в дитячому садку. У роботі з дітьми застосовують такі прийоми роботи: пошук іграшок,

в назвах яких є певний звук, іграшок за певною лексичною темою; створення казок шляхом введення героїв у тій послідовності, в якій відшукали героїв; занурювання іграшок, в назвах яких немає певного звука, тощо. Діти пересипають крупу ложками, баночками, засипають іграшки, шукають їх, насипають манну крупу на тачку та малюють.

Обстеження мовлення дітей на контрольному етапі дослідження показало, що кількість дітей, які досягли достатнього рівня, в ОГ порівняно з показниками на констатувальному етапі дослідження зросла на 75%, проте у ГП не виявлено дітей, які досягли цього рівня розвитку мовлення. Кількість дітей, що виявила середній рівень, в ОГ порівняно з показниками на констатувальному етапі дослідження не змінилась (цей показник становить 25%), у ГП цей показник збільшився на 25%. В ОГ на контрольному етапі дослідження не було дітей, які

виявили низький рівень розвитку мовлення, у ГП одна дитина, що становить 25%, виявила низький рівень розвитку мовлення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, логопедичні заняття із включенням елементів сенсорної інтеграції (різноманітних завдань, ігрових вправ, етюдів, ігор) є однією з важливих та ефективних форм корекційного впливу на дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. На заняттях із використанням елементів сенсорної інтеграції діти насолоджуються тим, що роблять, отримують задоволення від того, що вони чують, бачать, відчувають, смакують, нюхають, мацають. Кожне заняття з використанням елементів сенсорної інтеграції викликає в дітей емоційний підйом, навіть малоактивні діти беруть активну участь у занятті, в них з'являється позитивна мотивація до мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айрес Э.Дж. Ребенок и сенсорная интеграция. Теревинф, 2017. 277 с.
2. Богуш А.М., Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 251 с.
3. Заплатинська А.Б. Технології «сенсорної інтеграції» в системі корекційної психолого-педагогічної роботи з особами із порушеннями психофізичного розвитку. *Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю*, м. Львів, 31 серпня – 1 вересня 2012 р. Львів, 2012. С. 65–71.
4. Зайцева Е., Шептунова В. Тестовая методика обследования речи детей 4-7 лет. Каро, 2015. 72 с.
5. Камінська О., Закревська А. Сенсорна інтеграція, або Як допомогти кожній дитині. *Дошкільне виховання : наук.-метод. журнал для педагогів і батьків*. 2017. № 11. С. 24–29 .
6. Литвин Н.І., Борецька О.В., Сойко О.В. Комплексна психолого-педагогічна реабілітація дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції. *Психологія: реальність і перспективи* : збірник наукових праць РДГУ. 2018. Вип. 10. С. 94–100.
7. Митрофанова А.Е. Развитие речи у детей с задержкой речевого развития с помощью сенсорных игр и упражнений. *Теория и практика образования в современном мире* : материалы II Международной научной конференции, г. Санкт-Петербург, ноябрь 2012 г. Санкт-Петербург, 2012. С. 149–150. URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/64/2947/>
8. Скрипник Т. Сенсорна інтеграція як підгрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. Вип. 4 (80) С. 24–31.
9. Теорія сенсорної інтеграції Джин Айрес та її застосування у дитячій нейрореабілітації. *Здоров'я України*. 2012. С. 42–43. URL: http://health-ua.com/pics/pdf/ZU_2012_Nevro_4/42-43.pdf
10. Фаласеніди Т.М., Козак М.Я. Порушення сенсорної інтеграції у дітей з особливими потребами. *Молодий вчений*. 2017. № 9 (49). С. 102–105.

REFERENCES:

1. Aires E. (2017). Rebenok y sensornaia yntehratsiya [Child and sensory integration]. Terevynf, 277 p. [in Russian].
2. Bohush A.M., Lutsan, N.I. (2008). Movlennievo-ihrova diialnist doshkilnykiv: movlenniev i hry, sytuatsii, vpravu. [Speech and play activities of preschoolers: speech games, situations, exercises]. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo», 251 p. [in Ukrainian]
3. Zaplatynska A. B. (2012). Tekhnolohii «sensornoj intehratsii» v systemi korektsiinoj psykhologo-pedahohichnoi roboty z osobamy iz porushenniamy psykhofizychnoho rozvytku [Technologies of «sensory integration» in the system of correctional psychological and pedagogical work with persons with psychophysical development disorders] : Materialy nauково-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu – Proceedings of the scientific-practical conference with international participation, Lviv, p. 65–71 [in Ukrainian]

4. Zaitseva E., Sheptunova V. (2015). Testovaia metoda obsledovaniya rechy detei 4-7 let [Test method of speech examination of children 4-7 years]. *Caro*, 72 p. [in Russian].
5. Kaminska O., Zakrevska A. (2017). Sensorna intehratsiia, abo Yak dopomohty kozhnii dytyni [Sensory integration, or How to help every child] *Doshkilne vykhovannia : nauk.-metod. zhurnal dlia pedahohiv i batkiv – Preschool education: scientific method. magazine for teachers and parents*, 11, pp. 24–29 (in Ukrainian).
6. Lytvyn N.I., Boretska O.V., Soiko O.V. (2018). Kompleksna psykholoho-pedahohichna reabilitatsiia ditei z osoblyvymy potrebamy zasobamy sensornoi intehratsii [Complex psychological and pedagogical rehabilitation of children with special needs by means of sensory integration]. *Psykhohiia: realnist i perspektyvy : zbirnyk naukovykh prats RDHU – Psychology: reality and perspectives: a collection of scientific works of RDGU*. 10, pp. 94–100 [in Ukrainian].
7. Mitrofanova A.E. (2012). Razvitie rechi u detej s zaderzhkoj rechevogo razvitiya s pomoshyu sensorykh igr i uprazhnenij [Speech development in children with speech delay with the help of sensory games and exercises]. *Teoriya i praktika obrazovaniya v sovremennom mire : materialy II Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii – Theory and practice of education in the modern world: materials of the II International Scientific Conference*, pp. 149–150. URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/64/2947/> [in Russian].
8. Skrypnyk T. (2016). Sensorna intehratsiia yak pidgruntia tsilisnoho rozvytku ditei z autyzmom. [Sensory integration as a basis for the holistic development of children with autism] *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – Special child: education and upbringing*. 4 (80), pp. 24–31 (in Ukrainian).
9. Teoriia sensornoi intehratsii Dzhyn Aires ta yii zastosuvannia u dytiachii neiroreabilitatsii [Gene Aires' theory of sensory integration and its application in pediatric neurorehabilitation]. *Zdorovia Ukrainy – Health of Ukraine*. Retrieved from http://health-ua.com/pics/pdf/ZU_2012_Nevro_4/42-43.pdf (in Ukrainian).
10. Falasenidi T.M., Kozak M.Ya. (2017). Porushennia sensornoi intehratsii u ditei z osoblyvymy potrebamy [Violation of sensory integration in children with special needs]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*. 9 (49). pp. 102–105 (in Ukrainian).